
Projekt: BREGULJKA

*Društvo za opazovanje in
proučevanje ptic Slovenije*

Breguljke za svoj obstoj potrebujejo dinamično rečno pokrajino, kjer je ponudba žuželk še posebaj bogata.

Breguljka - znamenje živih rek

Sprehajate se ob povprečni slovenski reki. Koliko strmih sten v bregu reke ste opazili? Nobene? Potem ste povsem normalen človek. Nenormalno je samo to, da je vzdolž slovenskih rek in potokov ostalo tako malo značilnih prvin. To občuti tudi breguljka. Ta obrežna lastovka je površinsko ena najbolj razširjenih vrst ptic na Zemlji, saj v zmerenem podnebnem pasu naseljuje skoraj celotno severno zemeljsko poloblo. V Sloveniji so ji vodarji z grobimi posegi v rečne in potočne loke odvzeli domovinsko pravico; breguljka je postala žrtev ekonomsko vprašljive in protinaravne vodnogospodarske politike uravnav vodotokov. Breguljka je kot kazalec poravnega morfološkega stanja tekočih voda danes pri nas močno ogrožena vrsta. Je izrazito lokalna gnezditelka z majhno in nazadujočo populacijo, ki šteje vsega 50-250 parov. Gnezdi na območju Mure, neredno ob Dravi od Maribora navzdol in Savi pod Krškim.

Zaupno o breguljki

Breguljke priletijo iz prezimovališč v skupinah. Steno kolonije pričnejo obletavati ob koncu aprila in v

maju, odvisno od vremenskih okoliščin. Svatovanje in oblikovanje parov se prične s spolno motiviranimi zasledovalnimi leti, posebej ob lepem vremenu in nekaj dni po prihodu. Mesto nezditvenega rova v strmem bregu izbere samec. Rov velja za zaseden, brž ko breguljka prileti vanj, ne da bi pristala ob vhodu. Oblikovanje para doseže končni stadij, ko na koncu rova samec izkopli gnezditelno kamrlico. Zaradi tega so gnezditelni rovi tudi različno dolgi. Odrasle ptice krmijo izvaljene mladiče v kamrici, preden ti poletijo, pa na vhodu v rov. To je čas, ki na opazovalca naredi posebno močan vtis: breg s kolonijo breguljik v juniju dobesedno cvrči!

Breguljke si za gnezdišče izberejo sveže erodirane, neutrjene in ne preveč z dežjem sprane strme peščene stene primerne trdote in sestave v bregovih rečnih in potočnih nanosov. Običajno ob vodi in, če je mogoče, v peščeni steni, obrnjeni proti jugu ali vzhodu. Stena ne sme biti poraščena. Naslednji pogoj za naselitev breguljik je primerna velikost stene; kot dopuščajo različne plasti naplavin, si izkoplijo gnezditelne rove malo pod zgornjim robom. Tu

Osebna izkaznica

Opis: odrasle ptice so zgoraj enobarvno zamolklo rjave, spodaj bele z značilnim prsnim komatom. Mladiči so po hrbtnu nekoliko svetlejše luskinasto poprhani.

Teža in velikost: z 12 cm dolžine in 15 g teže najmanjša evropska lastovka, manjša od velike sinice.

Življenjski prostor: loke neuravnanih rek in potokov.

Gnezdo: v naših razmerah si v sveže peščene stene vodotokov sama izkoplije 50-80 cm globok rov, ki se konča z gnezditelno kamrico.

Način življenja: aktivna podnevi in v mraku; majhne žuželke lovi v zraku, zlasti nad vodo ali poplavnimi gozdovi. Izrazito socialna, gnezdi v kolonijah, tudi v več tisoč parih. V pozrem poletju in jeseni se lahko zbere v velike jate; prezimi v pasu med Saharo in deževnimi gozdovi v Afriki.

Ogroženost: vodarski posegi in intenzivno kmetijstvo. Zlasti jo pesti pomanjkanje gnezditvenih sten. Zaradi spremenjanja travnikov, pašnikov in poplavnih gozdov v njive, opuščanja pašništva in izsuševanj mokrišč ji primanjkuje hrane.

Varstvo: prepoved protinaravnih posegov na vodotokih, napredno gospodarjenje z vodami, ekstenzivno kmetovanje. Vzdolž uravnanih vodotokov je vrsto mogoče ohraniti samo z oblikovanjem in ustreznim upravljanjem umetnih sten v gramoznicah ipd.

so sloji običajno obarvani s humusom. Breguljke jih posebej rade zasedajo bržkone prav zato, ker je barva njihovega perja podobna barvi humusa. Razlog pa so tudi talni plenilci ter pomladanske in poletne poplave naravnih dinamičnih rek. Te s

Prvotna gnezdišča breguljik v bregovih rek so v Sloveniji izginila
(mejna Mura, hrvaški breg reke).

prelaganjem delcev med poplavo poskrbijo, da so breguljikam na voljo vedno nove stene. To je posebno pomembno, saj zaradi zajedalskih tegob breguljika skoraj nikoli ne gnezdi dvakrat v istem rovu.

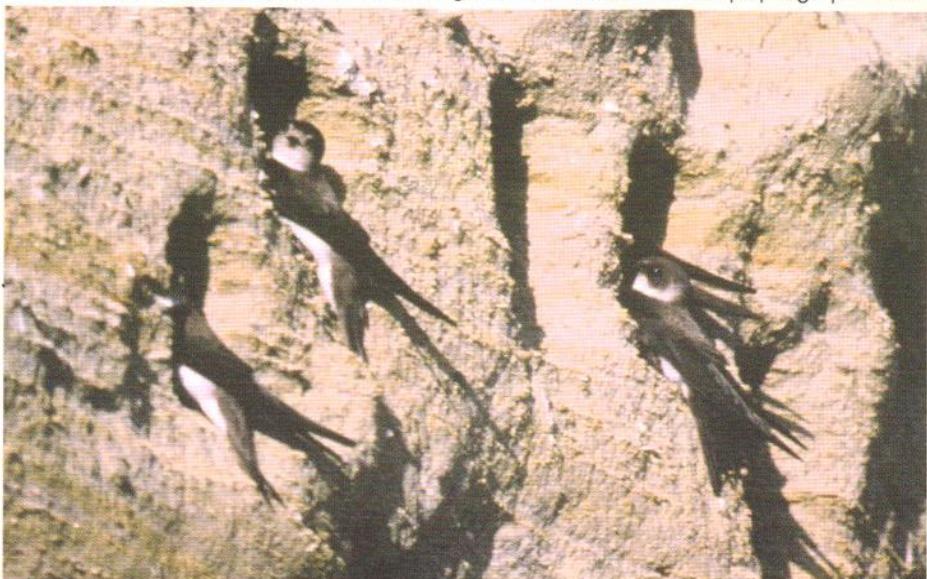
Življenje v koloniji

Kolonije breguljik z nekaj sto pari ali več so manj pogoste kot manjše kolonije. Toda v njih je v evropskih razmerah zbran največji delež populacije. Kolonijsko življenje ima svoje prednosti in pomankljivosti. Prednost je pri iskanju hrane: jata breguljik hitreje in uspešneje najde meta, kjer rojijo žuželke, kakor posamezna lastovka. Majhne kolonije, ki štejejo manj kot 25 parov, so s tega vidika manj uspešne. Breguljike imajo tudi naravne sovražnike, zlasti ujede, kot so sokoli in skobec. Njihov plen so predvsem neizkušene, mlade ptice. Toda veliko oči vidi več kot le dve očesi: breguljike opazijo plenilce že z večje razdalje in se tako pripravijo na beg ali obrambo. Največkrat jih obvaruje obrambna reakcija kolonije; kakor hitro se prikaže sovražnik v zraku pred steno, kot puščice švigajo sem ter tja in tako zmedejo napadalca. Ne vedno, toda dovolj pogosto za

Položaj v Evropi

Populacija breguljik na stari celini šteje čez 2,8 milijona parov. Novejše raziskave v Srednji Evropi kažejo, da vedno več breguljik gnezdi v peskokopih, gramoznicah in glinokopih. Zaradi človeških posegov je v naravnemu življenjskem prostoru vzdolž vodotokov ugotovljeno močno zmanjšanje njihovega števila, tu in tam celo, da so prenehale gnezdit. Hkrati število teh lastovk, ne glede na naselitev sekundarnih gnezdišč, v zahodnoevropski populaciji upada: zaskrbljujoče dejstvo, ki govorji, da breguljka s svojim znanstvenim imenom *Riparia riparia* - torej tista, ki naseliuje obalo oz. obrežje - ni več »*riparia*«. Njeno slovensko ime je samo še spomin na to, kakšna je bila nekoč videti evropska krajina, posebej rečne loke. Danes so prvotna gnezdišča v srednji in zahodni Evropi žal skoraj v celoti uničena. Sveže erodiranih obrežnih sten rek, potokov, robov jezer in klifov morskih obal je vse manj. Preostale kolonije v naravnih stenah v času gnezditve ogroža nenadzorovan turizem, zlasti športni ribolov. Breguljika si je pri nas in v Evropi že zdavnaj utrla pot v Rdeči seznam redkih in ogroženih vrst.

Breguljike niso le znamenje živih rek, so dragocen kazalec kvalitete življenjskega prostora.

Gramoznice - pomoč v prehodnem obdobju

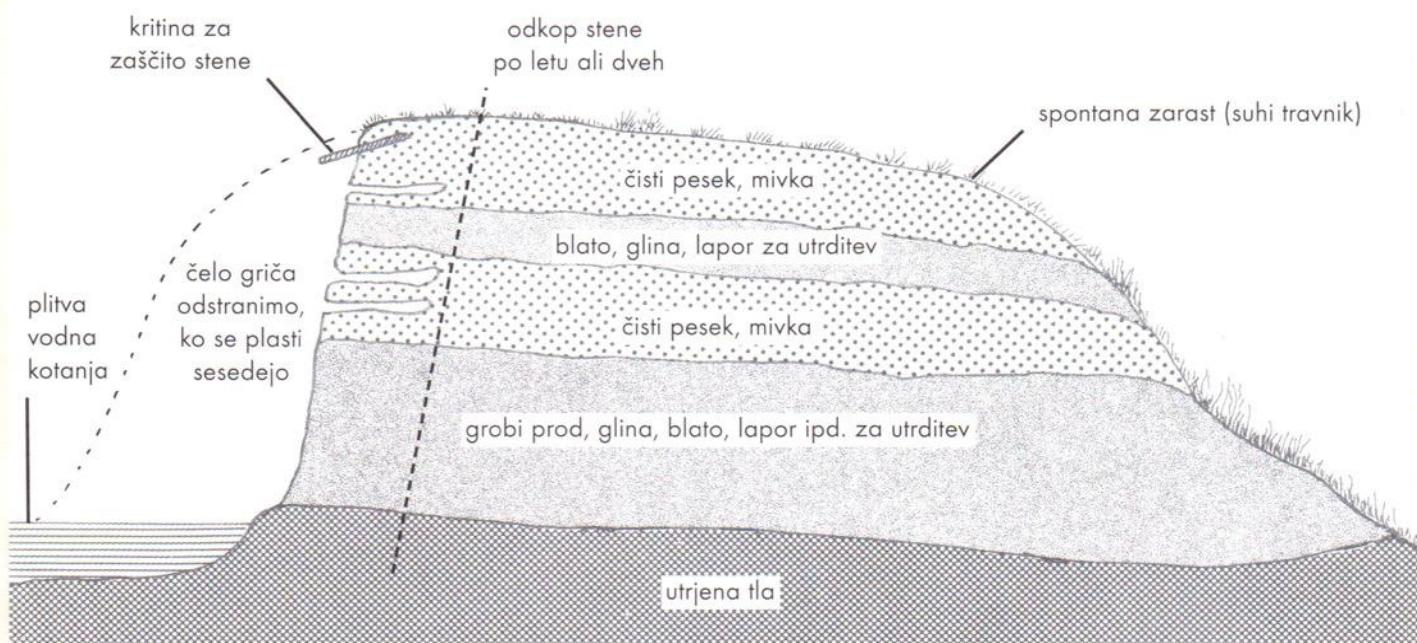
Industrijski in zasebni uporabniki gramoznic in peskokopov v državah zahodne Evrope praktično podpirajo oblikovanje primernih gnezditvenih sten in program varovanja breguljik - tako v aktivnih kot v opuščenih gramoznicah. Tu je z izjemnimi naporji, a izrednim uspehom, ornitološkim naravovarstvenim organizacijam uspelo ohraniti populacijo breguljik. Pri tem jih podpira tudi država. Prav zdaj v mnogih delih Evrope potekajo številni renaturacijski posegi na vodotokih, ki bodo breguljiki zagotovili dolgoročen obstoj z naravnimi gnezditvenimi možnostmi. V nasprotju s tem pa so v novejšem času v Sloveniji znani primeri, ko so s »popravili« regulacije na Muri in Savi uničili ne samo primerne stene, temveč kar cele kolonije breguljik v gnezditvenem obdobju! Podobni primeri, ki so posledica izkopa v obdobju razmnoževanja, so znani tudi iz gramoznic. Prav slednje breguljiko pri nas začasno lahko rešijo. Z ustreznim naravovarstvenim upravljanjem in oblikovanjem primernih sten so

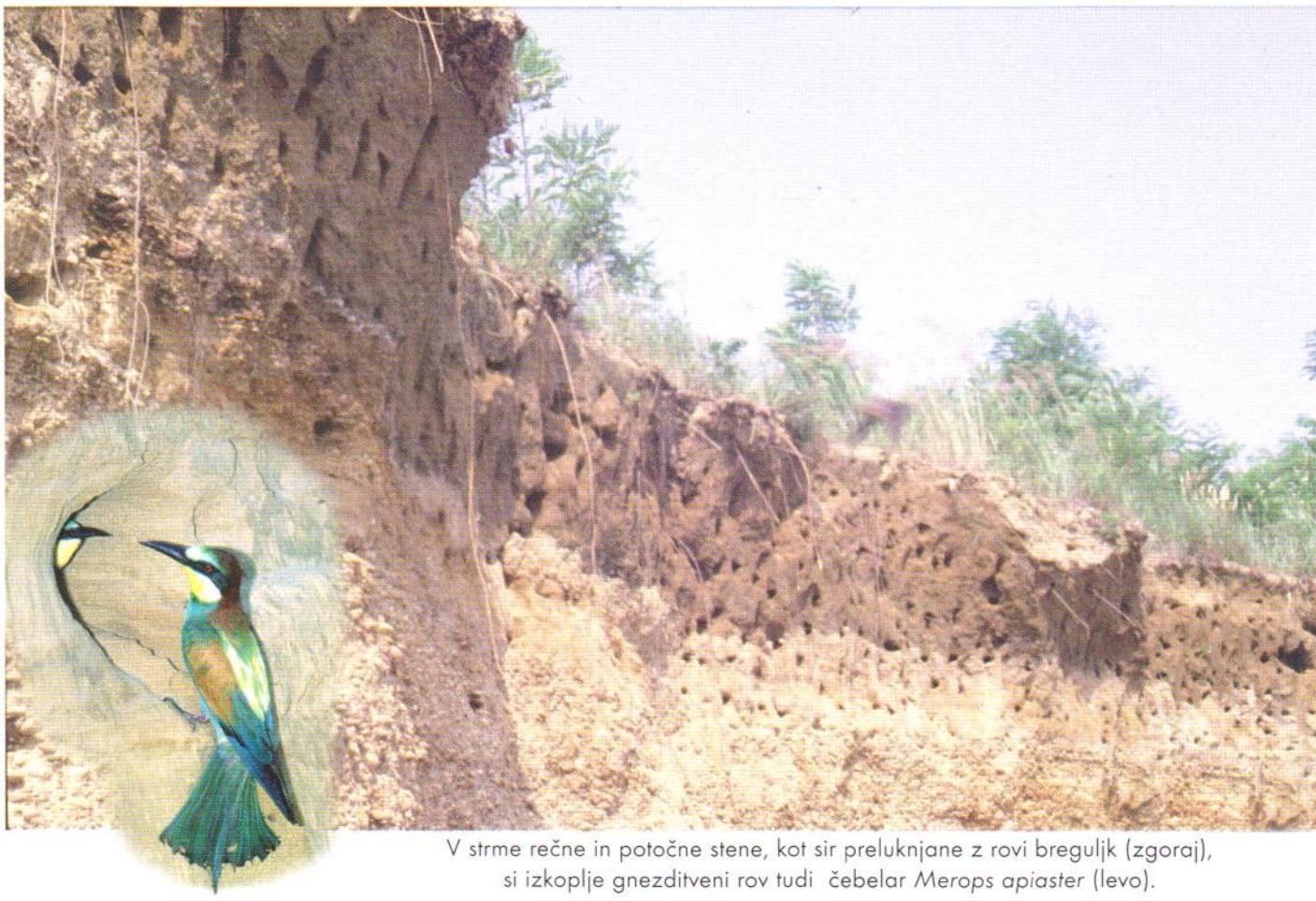
lahko nekakšni razpršitveni centri za čas, ko čakamo, da se bo stanje na slovenskih rekah in potokih izboljšalo. Sedanjih naravovarstvenih prizadevanj za naselitev breguljik v gramoznicah tako ne smemo razumeti kot alibi za nadaljnje posege na zadnjih ostankih sonaravnih rečnih in potočnih lok.

Oblikovanje stene

V peskokopih ali gramoznicah, kjer poteka odkop, je v gnezditvenem obdobju najprej treba poskusiti zaustaviti dela na tistem odseku stene, kjer breguljike (lahko) gnezdi. Šele ko to ni mogoče, se odločimo za umetno gnezditveno steno. Najbolje jo je narediti iz tiste vrste peska, v katerega so breguljike že kopale rove. Če je tega premalo, je dober glineni in meljasti pesek velikosti 0,3 - 0,4 mm iz separacije. Tudi material s primesmi glinenih delcev, ki je ostal za spiranjem proda, je primeren za oblikovanje breguljkine stene. Pesek ne sme biti preveč suh; zemeljsko vlažnega je mogoče najbolje potlačiti. Za utrditev stene so priporočljive plasti blata, gline in

laporja, kot rezina nasute med pesek. Vsak sloj naj delovni stroj potlači. Če ne, je najprikladnejše, če zaradi sesedanja vse stoji nekaj mesecev in šele pred prihodom breguljik odstranimo del griča z načrtovano steno. Hrbet nariva naj bo nagnjen blago nazaj. Tako se dež ne more stekati po steni. Priporočljivo je, da je hrbet nad steno pokrit npr. z deskami ali najbolje kar z vrsto strešnih ivernatih plošč. Te so iz estetskih razlogov lahko pokrite z zemljo. Če gnezdlil grič sega 10-15 m v dolžino - širina ne igra nobene vloge - lahko breguljike v njem gnezdi celo desetletje. Visok naj bo okoli 4-5 metrov. Čelo griča, kjer je stena, je priporočljivo vsako drugo leto pred prihodom breguljik z bagrom odkopati približno en meter v globino (glej skico). Kolonije v različnih kopih so posebej izpostavljene talnim plenilcem, npr. kunam. Če je le mogoče, naj bo tik pred steno kolonije breguljik nekaj metrov široka in pol metra globoka vodna kotanja.

V strme rečne in potočne stene, kot sir preluknjane z rovi breguljik (zgoraj), si izkoplje gnezditveni rov tudi čebelar Merops apiaster (levo).

Prvi uspehi

Izvedbo projekta in tisk letaka je omogočila družba Mobitel; tisk je simbolično podprt MOP. Ob podpori ZVNKD Maribor je gradbeno podjetje Gradis v jeseni 1997 oblikovalo posebno umetno peščeno steno. Druga stena za breguljike je zrasla ob pomoči ZVNKD Novo mesto v Zalogu. Obe sta prvi te vrste v Sloveniji. Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS) koordinira projekt in je že opravilo inventar obstoječih gnezdišč. V Programu varstva redkih in ogroženih vrst ptic v Sloveniji so za breguljko izbrane lokacije in način za ponovno naselitev. Tako nove gnezditvene možnosti s primernimi stenami načrtujemo pri Ptiju, Središču ob Dravi, Apaškem polju ob Muri in Čatežu ob Savi. V dveh nekdanjih breguljinskih populacijskih centrih, reki Dravi in Muri, si DOPPS v okviru mednarodnega

Projekta Drava-Mura s partnerji iz držav, ki jih reki povezujeta, prizadeva zavarovati izjemni rečni ekosistem obeh rek v obliki biosferega rezervata. Le pospeševanje in dopuščanje naravnih procesov rečne dinamike z vedno novim nastajanjem peščenih sten je pomoč, ki bo breguljkom v Sloveniji omogočila preživetje.

Potrebni ukrepi

- Na večjih vodotokih, kjer ni hidrocentral (npr. celotna Mura in deli Save), je treba zagotoviti vsaj procese omejenega prelaganja in prestavljanja. Tako bodo stene za breguljko nastale po naravni poti.
- Pred ponovno oživitvijo slovenskih rek in potokov je v slovenskih gramoznicah treba zagotoviti nadomestna gnezdišča. Breguljka potrebuje Vašo pomoč: včasih je dovolj pogovor z upravljalcem gramoznice, in že bodo nastale primerne gnezditvene stene!

- V Sloveniji razлага veljavnega zakona o rudarstvu (Ur. list SRS 17/75) prepričuje, da bi takšne stene po rabi ostale breguljikam na voljo. Ta zakon je treba popraviti in zagotoviti primerne rešitve.

- Za ohranitev obstoječih kolonij breguljik je nujna ustrezna informiranost domačinov. Vaša pomoč pri tem je porok, ki bo breguljke obvaroval pred uničenjem iz nevednosti.

- Odkop gnezditvene stene v aktivnih gramoznicah in peskokopih ne bi smel biti dovoljen med 20.4. in 30.8. tekočega leta.

- Našteto je trebaupoštevati, sicer se lahko dobronamerna dejanja sprevržejo v past, ki bo za breguljike usodna.

**Če najdete steno
s kolonijo breguljik,
nemudoma pokličite
mobitel 0609 625210**

The Sand Martin Project

As an indicator of the disastrous morphological state of our watercourses, the Sand Martin is a distinctly local breeder in Slovenia, with a rapidly decreasing population numbering no more than 50 - 250 pairs (1990-97). Its breeding along the Mura river and, irregularly, on the Drava below Maribor and the Sava below Krško. This almost utter collapse of the Slovene breeding population coincides with the numerous unnatural watermanagement interventions in the above mentioned rivers at the end of the 70's. From then on the former characteristic pattern of nest site dispersion along the rivers has changed completely; it has become patchy, with great distances between separate colonies, which today occupy mainly gravel and sand pits.

Within the framework of the Sand Martin Project the members of DOPPS - BirdLife Slovenia have endeavoured to save this species through informing the public with the bird's state, through construction of artificial breeding banks and their suitable management, as well as by monitoring the bird's breeding population. Thus the first of the five planned breeding banks has already been built this year near Novo mesto; in spring 1998 the second artificial bank is to be completed on the Drava river below Maribor. Special emphasis has been laid to informing and encouraging local communities to take active part in the project, which has been given a kind support by Mobitel.

The artificial nest sites for this bird in Slovene gravel pits are of course merely provisional. They are to serve as places, from which Sand Martins will again disperse along our rivers and streams, but only as soon as the state in these watercourses improves and their morphological restoration begins to take place.

Literatura:

Bayerischer Industrieverband Steine und Erden (1995): Anleitung zum Bau von Uferschwalben-Wänden. Schriftenreihe der bayerischen Sand- und Kiesindustrie, Heft 7. München.

BRAČKO, F., A. SOVINC, B. ŠTUMBERGER, P. TRONTELJ, M. VOGRIN (1994): Rdeči seznam ogroženih ptic gnezdk Slovencije. Acrocephalus 15 (67); posebna številka.

BRAČKO, F., B. ŠTUMBERGER (1995): Breguljka *Riparia riparia* ob slovenski subpanonski Dravi. Acrocephalus 16 (68/70): 6267.

GLUTZ VON BLOTZHEIM, U.N. & K. BAUER (1985): Handbuch der Vögel Mitteleuropas Bd. 10. Aula Verlag, Wiessbaden.

GREGORI, J. (1992): Dokumenti: Breguljke *Riparia riparia* gnezdale ob Savi pri Čatežu. Acrocephalus 13 (55): 192.

HÖLZINGER, J. (1983): Einführung zum Artenschutzsymposium Uferschwalbe. Beih. Veröff. Naturschutz Landschaftspflege Bad.-Württ. 37: 5-16. Karlsruhe.

KUHEN, K. (1983): Welche etho-ökologischen Aspekte sind bei der Uferschwalbe (*Riparia riparia*) im Rahmen von Schutzmaßnahmen zu beobachten? Beih. Veröff. Naturschutz Landschaftspflege Bad.-Württ. 37: 89-103. Karlsruhe.

TUCKER, G. M. and HEATH, M. F. (1994): Birds in Europe: their conservation status. Cambrige, U.K.: BirdLife International (Conservation Series no. 3).

Namen delovanja Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS) je varovanje ptic in njihovega življenjskega prostora. Poglavitne aktivnosti DOPPS so razvoj in popularizacija ornitologije v državi, naravovarstveni projekti, publicistična in izobraževalna dejavnost, osveščanje javnosti, avifavnične raziskave in sodelovanje s podobno usmerjenimi organizacijami doma in po svetu.

V Sloveniji je DOPPS partner

Glavni pokrovitelj DOOPS

mobil
SLOVENSKI OPERATOR NMT & GSM

Vodja projekta: Franc Bračko, tel. (062) 29086; **Besedilo:** Borut Štumberger;
Strokovni pregled: Franc Janžekovič, Andrej Sovinc; **Lektura:** Henrik Ciglič; **Slike:** B. Siegrist,
(naslovnica: breguljka *Riparia riparia*), F. Bračko, D. Fekonja in B. Štumberger; **Skica:** Slavko Polak,
DTP: Primož Karba, KGB ZOD; **Tisk:** Hren Grafika; **Naklada:** 3000 izvodov

Projekt breguljka© sodi v sklop Programa varstva redkih in ogroženih ptic v Sloveniji©, ki ga uresničuje DOPPS.

Informacije: Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS), p.p. 2395,
1001 Ljubljana, tel. (061) 133 95 16, mobil 0609 625210